

І.О. Собко

**ОСОБЛИВОСТІ
ФОРМУВАННЯ ЕСТЕТИЧНОГО
СВІТОГЛЯДУ МАЙБУТНІХ
УЧИТЕЛІВ ПРЕДМЕТІВ
ГУМАНІТАРНОГО ЦИКЛУ ЯК
ПЕРЕДУМОВА
РОЗВИТКУ ЇХНІХ ТВОРЧИХ
ЕСТЕТИЧНИХ ЗДІБНОСТЕЙ**

Актуальність досліджуваної проблеми пов'язана з процесом реформування вищої освіти України, яка однією з нагальних проблем визначає формування гуманістичного світогляду майбутніх фахівців. Особливої важливості в цьому аспекті набуває питання формування естетичного світогляду майбутніх учителів як носіїв високої духовної культури українського народу.

В педагогічній діяльності і творах видатного педагога В.О.Сухомлинського знайшли відбиття актуальні проблеми естетичного виховання підростаючого покоління та естетичної підготовки вчителя. Дослідник приділяв багато уваги світогляду вчителя, його професійним якостям. Сухомлинський говорив про емоційно-естетичне бачення довколишнього світу, тобто здатності пізнавати світ розумом та серцем. Ця духовна якість педагога, на думку вченого, і є основою мистецтва виховання. В організації педагогічного процесу Сухомлинський спирався на вивчення індивідуальних творчих здібностей. Таким чином, емоційно-естетичне, за твердженням дослідника, повинно пронизувати

всю навчально-виховну діяльність вчителя.

Мета статті полягає в з'ясуванні особливостей формування естетичного світогляду майбутніх учителів предметів гуманітарного циклу як передумови розвитку їх творчих естетичних здібностей.

Осмилення питань формування різних складових світогляду знайшло своє відображення в працях дослідників різних років. Особливий інтерес в аспекті теми дослідження викликають роботи, спрямовані на процес формування різних компонентів естетичного світогляду. Так, К.М. Васильківська [2] розглядає питання формування художнього світогляду майбутнього вчителя музики в процесі вивчення музично-історичних дисциплін. У роботі Л.П. Яковенко [15] відбиті проблеми формування художнього мислення студентів педагогічного факультету засобами музики. М.В.Явоненко [14] розробляла систему творчих завдань міжпредметного характеру з розвитку літературно-творчих здібностей молодших школярів. І.М.Цой [13] досліджувала формування естетичного сприйняття мистецтва у студентів коледжу культури та мистецтв. Л.П.Гончаренко [4] вивчала процес розвитку естетичних смаків студентів засобами сучасної інструментальної музики; В.Ф.Радкіна [9] – формування художньо-естетичного смаку як професійної якості майбутнього вчителя; Т.В.Бабенко [1] – формування естетичного смаку у студентів вищих навчальних закладів засобами іноземних мов. Нами також проаналізовано праці, присвячені формуванню естетичних

оцінок у студентів педагогічних вузів – О.П. Рудницької [10] та формування у молодших школярів естетичної оцінки художнього твору на уроках читання – Н.В.Гоголь [3]. У роботі Г.М. Падалки [8] досліджено процес формування естетичних ідеалів і смаків студентів. Вивченням художньо-естетичних інтересів займалися О.Н. Дем'янчук, Г.І.Кутузова, В.С. Петрович [5], Л.І.Косяк [7] вивчала дидактичні умови формування естетичних інтересів старшокласників, В.О. Софіщенко [12] досліджувала формування системи естетичних цінностей майбутніх учителів, О.М. Семашко [11] – художні потреби.

Естетичний світогляд є складовою світогляду і тому нас цікавить як можна формувати світогляд у навчально-виховному процесі педагогічного ВНЗ. Вчені виділяють різні різновиди світогляду. Наприклад, К.М.Васильківська зосереджує свою увагу на художньому світогляді майбутнього вчителя. У своєму дисертаційному дослідженні з формування художнього світогляду майбутнього вчителя музики у процесі вивчення музично-історичних дисциплін авторка стверджує, що *ефективність формування художнього світогляду майбутнього вчителя музики залежить від забезпечення культурологічної спрямованості організаційно-методичної системи вивчення музично-історичних дисциплін* [2: 3].

Вчені Г.І.Корольова та Г.О.Петрова вважають, що однією з психологічних передумов естетичного виховання, а отже, на нашу думку, й формування

естетичного світогляду є мислення в цілому. Однак домінуючим є чуттєво-образне мислення, яке в більшій мірі зберігає емоційність первісного сприйняття і в якому поняття більш тісно переплітаються з конкретно-чуттєвими ознаками [6: 158]. В чуттєво-образному мисленні головне – вираження емоційної оцінки дійсності чи твору мистецтва. Розвиток художньо-образного мислення є важливим результатом естетичного виховання і передумовою, що забезпечує перехід до більш високого рівня загального естетичного розвитку особистості.

Естетичний аспект вивчення художнього мислення пов'язаний з аналізом процесів створення та сприйняття художніх цінностей, формування художніх образів дійсності у свідомості автора та їх відтворення у свідомості тих, хто сприймає, розкриттям природи художньої творчості, художнього таланту [15:11].

Г.І. Корольова та Г.О. Петрова наголошують на тому, що естетична підготовка викладача передбачає розвиток гармонійної єдності емоційного і інтелектуального [6].

Оскільки художнє мислення є складовою естетичного мислення, ми вважаємо доцільним розглянути особливості художнього мислення. Під час з'ясування специфіки його формування ми звертаємося до роботи Л.П.Яковенко, яка у своєму дисертаційному дослідженні з формування художнього мислення студентів педагогічного факультету засобами музики доводить, що *рівень розвитку художнього мислення студентів* підвищується завдяки створенню та реалізації системи педагогічних впливів, здійснюваних в умовах поєднання

різних форм роботи і спрямованих на розвиток художнього мислення як цілісної системи взаємопов'язаних компонентів (мотиваційного, змістовного, операціонального) та рівнів художнього пізнання – перцептивного (інформаційного), аналітичного, асоціативного, творчого (імпровізаційного) [15:5].

Людина повинна не лише правильно сприймати й оцінювати прекрасне в житті і мистецтві, вона повинна проявити себе в активній перетворювальній діяльності за законами краси. Психологічною передумовою виховання естетичної активності є розвиток *творчих естетичних здібностей* людини. Проявом естетичних здібностей, що розвиваються і формуються у процесі формування естетичного світогляду можна вважати художні та літературно-творчі здібності [6: 159].

М.В. Явоненко [14], розробляючи систему творчих завдань міжпредметного характеру з розвитку *літературно-творчих здібностей* молодших школярів стверджує, що розвиток літературно-творчих здібностей є важливим для учнів, отже, на нашу думку, майбутній учитель повинен уміти це здійснювати. До естетичних здібностей також можна віднести артистичні й експресивні здібності. Ми дотримуємось думки, що естетичний світогляд можна вважати передумовою розвитку творчих естетичних здібностей.

Дослідженню процесу *формування естетичного сприйняття* мистецтва у студентів коледжу культури та мистецтв присвячено дисертацію І.М. Цой. Специфіку формування естетичного сприйняття майбутніх фахівців

дослідниця вбачає в тому, що процес сприйняття, перш за все, є чуттєвим пізнанням дійсності, тому можна говорити про емоційно-образну природу цього процесу. Саме естетичні почуття роблять сприйняття естетичним, оскільки естетичне відображення завжди емоційне за характером і не існує поза естетичним переживанням [13:7].

Специфікою *естетичних почуттів* майбутніх педагогів, на думку Г.І.Корольової та Г.О.Петрової є поступовий розвиток їхньої педагогічної спрямованості, що виражається у прагненні поділитися цими почуттями, прилучити до них тих, хто навчається; випробувати позитивне емоційне відношення до дітей, любити і поважати їх [6: 156].

На думку О.П. Рудницької, формування *естетичних оцінок* у студентів педагогічних вузів протікає у визначених умовах і вимагає спеціально розроблених методів. Необхідність цілеспрямованих педагогічних впливів з формування естетичних оцінок стосується всіх видів і форм навчання, включаючи і спеціальну вищу освіту в тій чи іншій області мистецтва [10:2].

Н.В.Гоголь у дослідженні з формування в молодших школярів естетичної оцінки художнього твору на уроках читання дотримується думки, що ефективність процесу формування естетичної оцінки в молодших школярів значно підвищиться, якщо на уроках читання буде застосовуватися спеціально розроблена методична система, яка передбачає практичне ознайомлення учнів на рівні уявлень з певними літературознавчими

поняттями, доступними для засвоєння в початковій школі; використання оптимальних методів і прийомів роботи з текстом художнього твору, спрямованих на вдосконалення якісних характеристик естетичних оцінних суджень молодших школярів; збагачення досвіду емоційно-оцінної діяльності дітей [3: 3]. Розробка такої системи – складова діяльності вчителя, а отже підготовка до такої роботи, на нашу думку, є складовою професійної підготовки, а отже й складовою естетичного світогляду. Авторка доходить висновку, що естетична цінність обумовлена характером естетичного ставлення людини до дійсності – безпосереднім, безкорисним, почуттєво-духовним сприйманням, орієнтуванням її змістову форму, її пізнання та оцінку. Особливим видом естетичної цінності є художня цінність. Якщо "цінність естетична" універсальна і стосується різних сфер людської діяльності, то "цінність художня" - лише творів мистецтва [3: 6].

Розглянемо *специфіку формування естетичного смаку*. Дослідженням Л.П.Гончаренко встановлено, що сутність процесу розвитку естетичних смаків молоді безпосередньо пов'язана з формуванням її почуттєвої сфери, художніх інтересів і потреб у галузі мистецтва, нагромадженням художньо-естетичних знань і навичок, ціннісних установок через сприймальну, оцінно-вибіркову й активно-творчу діяльність [4: 14].

На думку В.Ф.Радкіної, природа художньо-естетичного смаку як новотвору у структурі особистості вчителя, що виникає під впливом зовнішніх (об'єктивних) і

внутрішніх (суб'єктивних) факторів, дозволяє припустити, що вона може бути сформована за наявності у процесі їхньої підготовки до професійної діяльності певних педагогічних умов [9: 9].

За висловленням Т.В.Бабенко, специфіка формування естетичного смаку у студентів вищих педагогічних закладів засобами іноземних мов полягає в зорієнтованості навчання на нову парадигму освіти, що потребує використання нових педагогічних і дидактичних підходів для прискорення формування вмій та навичок комунікативної діяльності в полікультурному контексті, який поєднує здобутки національної та світової культури [1: 14-15].

Розвиток естетичного смаку знаходиться в діалектичному взаємозв'язку з розвитком *естетичних інтересів* студентів. О.Н. Дем'янчук, Г.І. Кутузова, В.С. Петрович стверджують, що формування художньо-естетичних інтересів зумовлене соціальним довкіллям, сферою і характером діяльності не тільки самого школяра, але й людей, з якими він спілкується; процесами навчання і виховання, які володіють особливими силами впливу на інтерес; шкільним колективом, сім'єю, активністю самої особистості [5: 26]. Ми робимо висновок, що формування естетичних інтересів школярів тісно пов'язане з рівнем сформованості художньо-естетичних інтересів у майбутніх учителів.

Л.І. Косяк вивчаючи дидактичні умови формування естетичних інтересів старшокласників, вважає, що специфіка цього процесу полягає в тому, що ефективно формування

естетичного інтересу в людей будь-якого віку, зокрема й школярів, проходить три етапи: 1) забезпечення необхідних матеріальних умов, достатнього запасу естетичних знань і умінь, мінімуму пізнавальних засобів, що стимулюють процес формування естетичного інтересу; 2) створення позитивного ставлення до предмета й діяльності; 3) спеціально організована діяльність, яка викликає у школярів естетичний інтерес [7: 8].

О.М.Семашко, досліджуючи *художні потреби* і їх розвиток у молоді, стверджує, що у вищій школі відсутня цілісна система формування естетичної свідомості, а отже і естетичного світогляду майбутніх учителів. Стає очевидним, що основа естетичних потреб – розвинені естетичні погляди, ідеали, смак – може бути утворена лише в результаті систематичної навчально-виховної роботи, оскільки випадкові заходи не допоможуть [11: 139].

Головний вид естетичної потреби – художня потреба. Специфіка формування художніх потреб полягає, на думку дослідника, також в тому, що подальший розвиток потреб студентів до естетичного самовдосконалення здійснюється за активної їх участі в художньому житті вищого навчального закладу і міста. Поняттям „художнє життя вузу” охоплюється навчальна і в основному позанавчальна суспільно-виховна діяльність [11: 143].

Для з'ясування специфіки формування естетичного ідеалу звернемося до дослідження Г.М.Падалки, яка стверджує, що результативність процесу формування естетичних ідеалів і смаків студентів залежить від

послідовного перетворення соціально значимих орієнтирів оцінки естетичних явищ мистецтва і дійсності в особистісно значущі для студентів. Естетична оцінна діяльність трактується в дослідженні Г.М. Падалки як найбільш вагомий фактор формування естетичних ідеалів і смаків. Важливим компонентом естетичної оцінної діяльності, на думку дослідниці, є її професійно-педагогічна мотивація. Великого значення у формуванні естетичних ідеалів і смаків сучасних студентів набуває художнє спілкування. Змістом оцінно-художнього спілкування є обмін думками, ідеями, поглядами, роздумами, переживаннями, судженнями, враженнями та іншими формами ціннісного відношення до естетичних явищ в мистецтві та дійсності. Естетичне самовиховання – третій важливий фактор формування естетичних ідеалів і смаків студентів. Самовиховання є важливим засобом гармонізації, зрівноважування власних оцінок з соціально вагомими [8: 22-23].

Наступним компонентом естетичного світогляду, специфіку формування якого необхідно розглянути, є *естетичні цінності*. У дисертації В.О. Софіщенко зазначено, що основними факторами впливу на формування системи естетичних цінностей майбутніх учителів є соціальна практика, діяльність працівників культури, діячів мистецтва, а також професійно-педагогічна освіта [12: 11].

Ми дотримуємось думки про те, що особливо важливе значення для формування естетичного світогляду майбутніх учителів як сукупності поглядів, переконань, почуттів, волі

та ін. мають наступні предмети гуманітарного циклу: естетика, етика, література, педагогіка і країнознавство.

Слід зазначити, що для формування естетичного світогляду майбутніх учителів необхідно здійснювати їхнє естетичне виховання. О.Н.Дем'янчук, Г.І.Кутузова, В.С.Петрович зазначають, що в сучасних соціокультурних умовах естетизація навчально-виховного процесу, оновлення змісту гуманітарних дисциплін, стають пріоритетними напрямками реформування освіти [5: 45].

Отже, специфіка формування естетичного світогляду майбутніх учителів пов'язана з поступовим розвитком їх педагогічної спрямованості, з залученням студентів до естетичного середовища і естетичного життя вузу. Естетична оцінна діяльність, соціальна практика, діяльність працівників культури, діячів мистецтва, а також професійно-педагогічна освіта є основними факторами формування естетичного світогляду. У навчальному процесі естетичний світогляд формується найбільш активно під час вивчення предметів гуманітарного циклу та в позааудиторній роботі. Для формування естетичного світогляду майбутніх учителів необхідно здійснювати їхнє естетичне виховання. Окрім того, естетична підготовка викладача передбачає розвиток гармонійної єдності емоційного та інтелектуального.

Специфіка формування естетичного світогляду майбутніх учителів предметів гуманітарного циклу безпосередньо пов'язана зі специфікою формування окремих

компонентів естетичного світогляду, а саме естетичного мислення, естетичних здібностей, естетичного сприйняття, естетичних оцінок, смаків, інтересів, ідеалів, цінностей та полягає в тому, що процес формування естетичного світогляду повинен передбачати використання спеціально-розроблених умов.

Ми вважаємо, що такими умовами можуть бути: 1) наявність спрямованості майбутніх учителів до формування естетичного світогляду та забезпечення рефлексивного управління цим процесом; 2) реалізація змісту естетичної підготовки майбутнього вчителя у навчально-виховній аудиторній та позааудиторній діяльності; 3) застосування естетичного занурення під час вивчення предметів гуманітарного циклу.

Таким чином можна зробити висновок, що естетичний світогляд пов'язаний зі специфікою формування окремих його компонентів та може розглядатись як передумова розвитку творчих естетичних здібностей.

Перспективи подальшої роботи над проблемою полягають у визначенні педагогічних умов формування естетичного світогляду майбутніх педагогів і зокрема учителів предметів гуманітарного циклу.

ЛІТЕРАТУРА

•Бабенко Т.В. Формування естетичного смаку у студентів вищих навчальних закладів засобами іноземних мов: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.04 „Теорія і

методика професійної освіти”. – Житомир, 2006. – 20 с.

•*Васильківська К.М.* Формування художнього світогляду майбутнього вчителя музики в процесі вивчення музично-історичних дисциплін: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.02 „Теорія та методика навчання музики і музичного виховання”. – К., 2006. – 20 с.

•*Гоголь Н.В.* Формування у молодших школярів естетичної оцінки художнього твору на уроках читання: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.02 „Теорія і методика навчання (українська література)”. – К., 2004. – 20 с.

•*Гончаренко Л.П.* Розвиток естетичних смаків майбутніх учителів засобами сучасної інструментальної музики: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.04 „Теорія і методика професійної освіти”. – Кривий Ріг, 2002. – 20 с.

•*Дем'янчук О.Н., Кутузова Г.І., Петрович В.С.* Проблеми художньо-естетичної освіти та виховання учнівської і студентської молоді в умовах національного відродження: Монографія. – Луцьк: Ред.-вид. відд. „Вежа” Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2001. – 128 с.

•*Королева Г.И., Петрова Г.А.* Система эстетической подготовки студентов в высших учебных заведениях. – Казань: Изд-во Казанского ун-та, 1984. – 182 с.

•*Косяк Л.І.* Дидактичні умови формування естетичних інтересів старшокласників: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.09 „Теорія

навчання”. – Кривий Ріг, 2000. – 20 с.

•*Падалка Г.Н.* Формирование эстетических идеалов и вкусов будущих учителей музыки: автореф. дис. док-ра пед. наук: спец. 13.00.01 „Теория и история педагогики”. – К., 1989. – 47 с.

•*Радкіна В.Ф.* Формування художньо-естетичного смаку як професійної якості майбутнього вчителя: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.04 „Теорія і методика професійної освіти”. – Одеса, 2004. – 21 с.

•*Рудницкая О.П.* Формирование эстетических оценок у студентов педагогических вузов (на материале музыки): автореф. дис. на соискание уч. степени канд. пед. наук: спец. 13.00.01 „Теория и история педагогики”. – К., 1977. – 25 с.

•*Семашко А.Н.* Художественные потребности и их развитие у молодежи: (Опыт социально-эстетического изучения художественных потребностей студ.). – К.: „Вища школа”, 1977. – 159 с.

•*Софіщенко О.В.* Формування системи естетичних цінностей у студентів педагогічного навчального закладу: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.04 „Теорія і методика професійної освіти”. – Луганськ, 2003. – 20 с.

•*Цой І.М.* Формування естетичного сприйняття мистецтва у студентів коледжу культури та мистецтв у процесі художньо-пізнавальної діяльності: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.01 „Загальна

педагогіка та історія педагогіки”. – Луганськ, 2000. – 19 с.

•*Явоненко М.В.* Система творчих завдань міжпредметного характеру з розвитку літературно-творчих здібностей молодших школярів: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.09 „Теорія навчання”. – Чернігів, 2007. – 20 с.

•*Яковенко Л.П.* Формування художнього мислення студентів педагогічного факультету засобами музики: автореф. дис. ... канд. пед. наук: спец. 13.00.04 „Професійна педагогіка”. – К., 1996. – 24с.

Подано до редакції 30.05.08

РЕЗЮМЕ

В статье рассматриваются особенности формирования разных компонентов эстетического мировоззрения у будущих учителей предметов гуманитарного цикла. К ним мы относим эстетическое мышление, эстетическое восприятие, эстетические чувства, эстетическую оценку, эстетический вкус, идеалы, эстетические интересы, потребности, ценности.

SUMMARY

The article considers formation of different components of aesthetic outlook of future teachers of the humanities. To them we refer aesthetic thinking, aesthetic perception, aesthetic feelings, appraisal, aesthetic taste, ideals, aesthetic interests, needs and values.